
David Bos, *In dienst van het Koninkrijk. Beroepsontwikkeling van hervormde predikanten in negentiende-eeuws Nederland*. Bert Bakker, Amsterdam 1999. 469 blz. ISBN 90 351 2043 4. f 52,75.
– F.R.J. Knetsch

Dit proefschrift (UvA, promotor A. de Swaan) is zonder meer een aanwinst op het terrein van de Nederlandse kerkgeschiedenis na 1800, en dat reeds puur uiterlijk. Een fraai omslag siert een goed ingedeelde tekst, waarin passende illustraties en welgekozen citaten het geestige, soms hilarische betoog overtuigend toelichten. Dit betoog sleept de lezer mee: het laat vanuit een sociaal-wetenschappelijke invalshoek zien hoe het in de negentiende eeuw liep 'in ons land, (met) het vak van predikant,' speciaal in de 'Vaderlandse kerk' maar en passant ook bij aanpalende dissenters als luthersen, doopsgezinden en remonstranten, die – een der punten die de auteur pakt – min of meer in hetzelfde schuitje voeren.

In welk (trek)schuitje nu laat de schrijver hen varen? Nadrukkelijk *niet* in dat van die sociologische theorieën die eenzijdig de inspanningen van de beroepsgroep zelf in het oog vatten. Hij wijdt zelfs, onder verwijzing naar de dissertatie van R. Brouwer over de professionalisering van het hervormde predikantschap, voor zijn doen harde woorden aan theologen die 'verlekkerd' over deze professionaliseringsopvatting spreken. Sociologen zijn daar immers juist nogal negatief in. 'Zij reppen niet van expertise, dienstbaarheid en nut, maar van machtsvorming, *imagebuilding*, marketing, uitschakelen van de concurrentie en dergelijke strategieën. Komt die belediging niet aan? Begrijpen deze aspirant-professionals dan niet van welke zelfzuchtige motieven en slinkse praktijken ze worden beticht?' Waarschijnlijk wel, maar streeft hen de gedachte het 'collectieve lot in eigen hand' te hebben. Doch dat klopt weer niet: 'men hangt af van anderman'.

En zo analyseert de auteur, op voorgang van anderen, 'een vijftal collectieve actoren; ... naast de eigenlijke beroepsbeoefenaren zijn dat: de opleidingsinstellingen, de staat, de 'afnemers' ... (patiënten, cliënten, gemeenteleden, bepaalde organisaties), andere, vooral aanpalende beroepsgroepen' (blz. 35). Dit levert een programma op dat deels chronologisch, deels thematisch wordt uitgevoerd, en dit niet in vijf maar in acht hoofdstukken. Aan verschillende 'actoren' zijn immers

diverse aspecten te onderscheiden. Hoofdstuk een, dat als alle andere begint met een welgekozen citaat, in dit geval uit het oude formulier voor de bevestiging van een Dienaar des Woords, draagt de titel: 'Voor preekstoel en gemeente': Predikantswerk in de negentiende eeuw.' Naast Keetje Hooijer-Bruins (die het citaat in de titel leverde) worden hierin vele bronnen aangeboord, vooral Van Oosterzee en Van Koetsveld. Hiermee bouwt de auteur een breed overzicht op van alle ambtsbezigheden van de predikant, inclusief de wijzigingen die zich daarin voltrokken. Vooral op het punt 'huisbezoek' (blz. 79-83) waren deze aanzienlijk.

Hoofdstuk twee heet, naar Busken Huet, 'Ambtenaren met den titel van profeten'. Dit zegt, met de ondertitel 'De Hervormde Kerk in Willems Koninkrijk' alles over de inhoud: een geschiedenis van deze kerk tot 1840, gezien vanuit het perspectief van de predikanten als groep. Zo komt even (blz. 127) het aantal 'toehoorders' etc. ter sprake als 'graadmeter van pastoraal succes'. Het in de Afscheiding blijken ongenoegen over 'het nieuwe domineesregime' toonde omgekeerd ook 'juist hoe sterk de synodale partij ... ten opzichte van het kerkvolk stond'. De dominees voelden zich dan ook zeer onafhankelijk. Hoe dit komt zegt de titel van hoofdstuk drie: 'Een geleerde stand in de maatschappij'. Godgeleerdheid aan de universiteit'. Dit is het eigenlijke onderwerp, want juist de wetenschappelijke training aan *rijks*universiteiten versterkte het zelfbewustzijn der 'theologanten' in hoge mate. Hoofdstuk vier, 'Meneer de bidder'. Theologanten in de studentensamenleving' onderstreept dat de theologen onder de studenten relatief talrijk waren en zich voelden als vissen in het water. Hier gaat Bos (blz. 165 v.) m.i. zeer terecht in de slag met Gerard Brom over diens Kneppelhout-interpretatie, en laat zien dat deze in het geheel niet de spot drijft met theologen, maar met 'de modegrillen van de H.H. studenten in het algemeen'.

Het is duidelijk dat hiermee ook de 'aanpalende' beroepsgroepen in zicht komen, zij het dan in opleiding. Dat geldt sterker voor hoofdstuk vijf: 'Dat heertje met zijn witte das' [François Haverschmidt]. Godgeleerden in de Nederlandse letterkunde'. Hierin sloegen zij absoluut niet het slechte figuur dat hun sedert Cornelis Paradijs wordt aangewreven. Integendeel, in de voortlevende cultuur van letterlievende gezelschappen pasten zij uitstekend. Toch waren zij op één punt buitenbenen: theologen plachten niet te promoveren maar te propuneren. Dit betoogt het volgende hoofdstuk, over 'de opkomst van de jonge doctor in de theo-